

Bogusław Szmygin*

Teoria i kryteria wartościowania dziedzictwa jako podstawa jego ochrony

Theory and criteria of heritage evaluation as the basis for its protection

Słowa kluczowe: teoria konserwacji, wartościowanie zabytków

Key words: theory of conservation, heritage evaluation

Wiele faktów i procesów wskazuje, że XXI wiek będzie istotnie różny niż poprzednie stulecie. Zmiany w gospodarce, społeczeństwie, kulturze, polityce, komunikacji, demografii, mediach itd., są tak szybkie i tak radykalne, że dotychczasowe metody działania w wielu dyscyplinach stają się nieadekwatne w różnych aspektach. Między innymi dotychczasowy aparat pojęciowy nie wystarcza, by nazwać wszystkie elementy i zjawiska, metodologie analizy nie wystarczają, by uchwycić wszystkie czynniki i relacje, metody zarządzania nie wystarczają by kontrolować rzeczywistość i osiągać zaplanowane cele – nawet formułowanie owych celów bywa nieoczywiste. W konsekwencji rozwój wielu dyscyplin przestaje mieć charakter ewolucyjny, wymaga gruntownego przebudowania ich od podstaw. Jest to bardzo trudne i czasochłonne w każdym z wymiarów – indywidualnym, instytucjonalnym, systemowym. Dlatego efekty przeobrażeń nie zawsze są pozytywne, dyscypliny mogą popadać w stany kryzysowe. To może oznaczać poważne zagrożenia dla ich przedmiotu oraz specjalistów z nimi związanych.

Many facts and processes demonstrate today that that the 21st century shall be essentially different than the previous one. Changes in economy, society, culture, politics, demography, media etc. are so rapid and so radical that the methods which were received in many a discipline become inadequate in multiple respects. Among others the extant notional apparatus does not suffice to name all the elements and phenomena; methodologies of analyses are not enough to grasp all the factors and relations; methods of management do not suffice to control the reality and reach the aims that were planned – even the formulation of these aims happens to be not obvious anymore. In consequence, the development of many disciplines ceases to maintain its evolutionary character and requires their thorough rebuilding. It is very difficult and time consuming in every dimension – individual, institutional and systemic one. That is why the results of transformations are not always positive, disciplines may fall into the state of crisis. This may mean serious danger for their object – and for specialists who are linked to them.

1. WSPÓŁCZESNE UWARUNKOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW

Nie ma wątpliwości, że obecny proces radykalnych przemian dotyczy również szeroko rozumianego dziedzictwa. Dziedzictwo nie jest bowiem wyizolowanym elementem – jest częścią bardzo obszernego i złożonego

2. CONTEMPORARY THREATS

There is no doubt that the current process of radical transformations regards also the broadly understood heritage. Heritage is not as a matter of fact an isolated element – it is a part of a very vast and complex cultural environment. Thus heritage and its

* prof. dr hab. inż., Politechnika Lubelska, Prezydent ICO-MOS Polska

* Professor, Ph.D. Eng., Lublin University Of Technology

Cytowanie / Citation: Szmygin B. Theory and criteria of heritage evaluation as the basis for its protection. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2015;44:44-52

Otrzymano / Received: 2015-10-24 • **Zaakceptowano / Accepted:** 2015-11-20

doi:10.17425/WK44PROTECTION

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

środowiska kulturowego. Dziedzictwo i jego ochrona podlega więc różnym procesom, które tylko w niewielkim stopniu podlegają kontroli sprawowanej przez system konserwatorski. Dlatego poszczególne elementy systemów ochrony dziedzictwa muszą ulegać przekształceniu. Powinno jednak temu towarzyszyć tworzenie podbudowy teoretycznej, która adaptuje dorobek XX wieku do potrzeb i możliwości XXI wieku.

Patrząc z najszerszej perspektywy, w jakiej można ująć zabytkoznawstwo i konserwatorstwo, zachodzące zmiany obejmują kluczowe elementy, które determinują system ochrony zabytków. Wyodrębnienie tych elementów i zidentyfikowanie efektów zachodzących zmian jest oczywiście złożonym problemem, jednak w pewnym uproszczeniu można je określić następująco.

Po pierwsze, zmienia się rozumienie zabytku. Pojęcie zabytku jest uzupełniane/zastępowane znacznie szerszym (podmiotowym) pojęciem dziedzictwa.

Po drugie, zmieniają się warunki ochrony zabytków. Pogłębia się komercjalizacja, prywatyzacja i decentralizacja odpowiedzialności za ochronę i finansowanie ochrony zabytków, dlatego coraz większe znaczenie mają opinie interesariuszy (nie specjalistów).

Po trzecie, zmieniły się cele ochrony zabytków. W utrzymaniu zabytków coraz bardziej dominują cele/wartości pozakonserwatorskie i coraz ważniejsze są potrzeby interesariuszy (nie specjalistów).

Po czwarte, zmieniły się zasady i formy ochrony zabytków. Następuje odejście od równocенności zabytków i uniwersalizmu zasad konserwatorskich, pogłębia się zróżnicowanie form ochrony i użytkowania zabytków.

Trzeba też dodać, że zachodzące przemiany mają charakter dynamiczny – dokonują się cały czas, wzajemnie na siebie wpływając. Zmiany te nie są autonomiczne – nie są planowane, ani kontrolowane w ramach systemu konserwatorskiego.

Obecna sytuacja określa również charakter współczesnej teorii konserwatorskiej. Teoria konserwatorska w XX wieku dosyć jednoznacznie definiowała pojęcie zabytku, cele i zasady działania konserwatorskiego. Zbiór tych elementów był spójny i właściwie niezmienny (statyczny). Formalizowany był w postaci kilku tekstów doktrynalnych, które miały status uniwersalnych, międzynarodowych dokumentów normatywnych. Na tej podstawie można było określić właściwe formy ochrony zabytków i dopuszczalne granice interwencji.

Współczesna teoria konserwatorska traci jednoznaczny, spójny charakter. Przestaje mieć postać jasno określonego, uniwersalnego zbioru zasad. Konieczność reagowania na zachodzące przemiany wymusza dynamiczny charakter teorii konserwatorskiej – trudno jest nawet określić jej aktualną postać. To oczywiście bardzo osłabia normatywną funkcję teorii.

Wielka różnorodność dziedzictwa i warunków ochrony wymusza fragmentację współczesnej teorii konserwatorskiej. Wyrazem tego jest tworzenie dziesiątków dokumentów doktrynalnych, które mają wycinkowy charakter i ograniczony zakres obowiązywania. Ich

protection are subject to various processes which only to a small degree are subordinated to control that is exerted by the system of conservation. Thus consecutive elements of systems of heritage protection must be transformed. However, this should be accompanied by the creation of theoretical basis which adapts the accomplishments of the 20th century to the needs and possibilities of the 21st one.

Looking from the broadest perspective at the scholarly discipline devoted to monuments and at conservation [one sees that] the ongoing changes encompass the key elements that are determining the system of monument protection. Discerning these elements and identification of the results of current changes are of course a complex problem. However, in a certain simplification, it may be defined as follows.

Firstly, the understanding of a monument is changing. The notion of a monument is supplemented/substituted by the considerably broader notion of heritage. Secondly, the conditions of monument protection are changing. Commercialisation, privatisation and decentralisation of responsibility for protection and financing of monument protection deepen, and that is why the opinions of stakeholders (not of specialists) gain ever more meaning.

Thirdly, the aims of monument protection have changed. In the maintenance of monuments, the aims/values [that may be deemed as] extra-conservational are ever more dominating as are the needs of stakeholders (not of specialists).

Fourthly, the principles and forms of monument protection have changed. What follows is a departure from the notion of equal value of monuments and universalism of principles of conservation, the differentiation of forms of protection and use of monuments deepens.

It should be added that the ongoing transformations have a dynamic character – they happen at all times, reciprocally influencing each other. These changes are not autonomous – they are neither planned nor controlled within the conservation system.

The current situation also defines the character of contemporary theory of conservation. Conservation theory in the 20th century has defined the notion of monument quite unambiguously, as it has defined aims and principles of action of conservation. The set of these elements was coherent and actually unchangeable (static). It was formalised in the body of a few doctrinal texts which had a status of universal, international normative documents. On this basis one could define adequate forms of monument protection and acceptable limits of intervention. Contemporary theory of conservation loses the unambiguous, coherent character. It ceases to have the form of a clearly defined, universal set of principles. The necessity of reaction to the ongoing transformations forces the dynamic character of conservation theory – it is difficult to even define its current form. This of course weakens very much the normative function of theory.

treści nie są wzajemnie uzgadniane, mogą być nawet sprzeczne. Generalnie w tekstach tych unika się jednoznacznych, kategoriowych zaleceń. Dominuje liberalne podejście, zakładające różne interpretacje i dopasowywanie do lokalnych uwarunkowań.

Tak więc na skutek zewnętrznych uwarunkowań teoria konserwatorska zmienia charakter. Współczesna teoria konserwatorska jest raczej programem postępowania z dziedzictwem niż zbiorem normatywnych zaleceń. Na obecnym etapie przekształcania teoria konserwatorska stara się przede wszystkim opisać i uporządkować zachodzące zjawiska. Nie tworzy jednak spójnej wizji, która obejmowałaby całość złożonych problemów związanych z ochroną zabytków. Dlatego uzasadniona jest ocena, że w ochronie dziedzictwa dokonuje się zmiana paradygmatu.

Zmiany uwarunkowań kształtujących ochronę dziedzictwa oraz wynikający z nich charakter teorii konserwatorskiej kształtują oczywiście praktykę konserwatorską. Przede wszystkim cały czas wzrasta pozycja interesariuszy w określaniu form postępowania z zabytkami. Mocniejsza pozycja interesariuszy odbywa się kosztem pozycji służb konserwatorskich. Taki układ sił w niektórych przypadkach tworzy dodatkowe możliwości, jednak bardzo często ogranicza możliwości ochrony wartości zabytkowych.

Współczesną praktykę konserwatorską charakteryzuje również narastające zróżnicowanie form postępowania z zabytkami. Użytkowanie i ochrona zabytków to obecnie coraz bardziej zindywidualizowany proces. W praktyce oznacza to, że wszystkie etapy postępowania z zabytkiem powinny być określone indywidualnie; konserwator każdorazowo powinien określić wartości zabytku, możliwości jego ochrony i wykorzystania w danych warunkach (uwzględniając interesariuszy), na tej podstawie dobrać formę jego ochrony (formę umożliwiającą dalsze zachowanie zabytku). Dlatego *spectrum* działań podejmowanych w stosunku do zabytków jest bardzo szerokie – od rygorystycznej konserwacji (w pełni utrzymującej zabytkową formę i substancję), poprzez modernizacje i adaptacje, aż do rekonstrukcji czy stylizacji (w postaci nowych obiektów).

Różnorodność postępowania z zabytkami tworzy jednak wrażenie nadmiernej dowolności, wręcz całkowitego braku zasad w całej dyscyplinie. Taką sytuację potęguje brak krytyki konserwatorskiej, której warunkiem są obiektywne punkty odniesienia, a których nie dostarcza obecna teoria konserwatorska. W konsekwencji postawy wszystkich uczestników ochrony zabytków mogą ewoluować w złym kierunku. Konserwatorzy podejmując decyzję dotyczące utrzymania zabytków mogą wpaść w pułapkę woluntaryzmu i subiektywizmu. Ponieważ z zasady decyzje te podejmowane są w sytuacjach konfliktowych, sprzyja to postawom oportunistycznym. Z kolei interesariusze – władze, właściciele, użytkownicy zabytków – oraz całe społeczeństwo, mogą nabrać przekonania, że zabytki można dowolnie dostosowywać do potrzeb, gustów, standardów, możliwości.

Great heterogeneity of heritage and conditions of its protection forces the fragmentation of contemporary conservation theory. Creation of dozens of doctrinal documents which have fragmentary character and limited scope of obligatory application is the expression of it. Their contents are not reciprocally verified, they may even be contradictory. Generally in these texts one avoids unambiguous, categorical recommendations. Liberal attitude is the dominating one, foreseeing various interpretations and fitting into the local conditions.

Therefore as a result of external conditions the theory of conservation changes its character. Contemporary theory of conservation is rather a programme of conduct or of operations with heritage than a set of normative recommendations. At the present stage of transformation the theory of conservation aims at, above all, ordering and describing the ongoing phenomena. However, it does not create a coherent vision which would encompass the entirety of complex problems linked to the monument protection. That is why the assessment that there is a change of paradigm in heritage protection is founded and proven.

Changes of conditions shaping the heritage protection and the ensuing character of theory of conservation obviously do shape the practice of conservation. Above all the position of stakeholders grows steadily in respect of definition of forms of dealing with monuments. Their position grows at the expense of the one of conservation service. Such an arrangement of forces in some cases creates additional possibilities yet very often limits the possibilities of protection of monuments' values.

The contemporary practice of conservation is characterised by the growing differentiation of forms of dealing with the monuments. Use and protection is an increasingly individualised process. It means in practice that all the stages of treatment of a monument should be defined individually; conservator should define the values of a monument, possibilities of its protection and use in given conditions (taking the stakeholders into consideration) each time and on that basis choose the form of its protection (form that enables its further preservation). That is why the spectrum of actions is very broad – from rigorous conservation (fully keeping the monumental form and its substance), through modernisations and conversions, to reconstruction or stylisations (in the form of new structures).

The heterogeneity of treatment of monuments, however, exerts the impression of excessive voluntariness, actually of the complete lack of principles in the entire discipline. Such a situation is exacerbated by the lack of conservation criticism, whose conditions are objective points of reference which are not provided by the current conservation theory. In consequence the attitudes of all the participants of monument protection may evolve in the wrong direction. Conservators in their decisions may fall into a trap of voluntariness and subjectivism. Because such decisions are usually taken in the situations of conflict they are conducive to opportunist attitudes. In turn the stakeholders – authorities, owners, users of

Oczywiście taka sytuacja zagraża utrzymaniu zasobu zabytków, zachowaniu ich wartości, w ogóle przetrwaniu dyscypliny, jaką jest ochrona zabytków. Dlatego pilnym zadaniem teorii konserwatorskiej jest opracowanie nowej strategii postępowania z zabytkami.

2. WARTOŚCIOWANIE W SYSTEMIE OCHRONY ZABYTEKÓW

Podjmując nowe zadania w ramach teorii konserwatorskiej trzeba przede wszystkim przyjąć do wiadomości pełen bilans obecnych uwarunkowań. Nie jest to łatwe, gdy budzi on zrozumiałą niepokój konserwatorów. Dlatego też niechętnie przyjmują oni opis zjawisk, których doświadczają, obawiając się, że może to stworzyć wrażenie ich akceptacji. A tak przecież nie jest. Przyjęcie diagnozy nie oznacza jej pozytywnej oceny, tak jak unikanie jej nie likwiduje problemów. Dlatego diagnozę trzeba postawić, potem dokonać analizy jej konsekwencji i na tej podstawie opracować plan działania. Dlatego kluczowe pytanie i zadanie teorii konserwatorskiej brzmi: jak w diametralnie zmienionych warunkach – szerokie pojęcie dziedzictwa i zmienione uwarunkowania ochrony – ochronić maksymalnie duży zbiór dziedzictwa, zachowując możliwie wiele zabytkowych wartości?

Dotychczasowa teoria konserwatorska formułowała uniwersalne zalecenia, które określały postępowanie z całym zabytkowym zasobem. Obecnie uwarunkowania wskazują jednoznacznie, że nie będzie już możliwe sformułowanie uniwersalnych zaleceń normatywnych, dotyczących całego zasobu. Również w ochronie dziedzictwa nie ma bowiem jednej rzeczywistości, którą może opisać teoria konserwatorska. Rzeczywistość jest sfragmentowana, a więc nieuniknione i uzasadnione jest sfragmentowanie teorii konserwatorskiej. Nie oznacza to jednak, że pewne jej elementy nie mogą być uniwersalne.

Wspólnym problemem o bardzo dużym znaczeniu dla całej ochrony dziedzictwa jest analiza wartości. Mówiąc precyzyjniej, kluczowym zadaniem współczesnej teorii konserwatorskiej jest opracowanie metodologii, która umożliwi ocenę wartości zabytków, uwzględniając wszystkie istotne czynniki (typ zabytku, okoliczności wartościowania, interesariuszy, itd.). Kluczowe znaczenie wartościowania we współczesnej ochronie zabytków wynika z następujących powodów.

1. Wartościowanie jest podstawą identyfikacji zabytków – cechy obiektu (materialne i niematerialne) uznane za wartości są podstawą nadawania statusu zabytku. W przeszłości proces ten był mniej złożony niż obecnie – wartością był na przykład określony wiek obiektu, styl czy twórca. Obecnie *spectrum* wartości zabytkowych jest znacznie szersze, a jednocześnie mniej uniwersalne, co wynika z ich bardziej podmiotowego charakteru. Dlatego metodologie określania wartości muszą być bardziej skomplikowane, ale też są bardziej potrzebne.
2. Określanie wartości jest podstawą zróżnicowania zabytków. Ten aspekt jest szczególnie ważny obecnie,

monuments – and the entire society may become of the opinion that monuments may be voluntarily adjusted to needs, tastes, standards and possibilities.

Obviously such a situation poses a threat to the maintaining of the body of monuments, preservation of their value, and generally to the survival of the discipline of monument protection. That is why the urgent task of conservation theory is the elaboration of the new strategy for dealing with the monuments.

2. EVALUATION IN THE SYSTEM OF MONUMENT PROTECTION

Taking on the new tasks within the framework of conservation theory one should, above all, consider the entire calculation of today's conditions. It is not easy as they instigate the understandable unrest among the conservators. That is why they reluctantly receive the description of the phenomena which they experience being afraid that it may create the impression of their acceptance. Whereby it is not so – the acceptance of a diagnosis does not mean the positive assessment [of the condition] just like its avoidance does not liquidate the problems. That is why the diagnosis must be posed, then its consequences should be analysed and the plan of action should be elaborated on its basis. That is why the key question and task of the conservation theory is: how in diametrically changed conditions – the broad notion of heritage and changed conditions of protection – to protect a maximally large set of heritage while preserving as many monuments' qualities as possible?

The delivered conservation theory was formulating universal recommendations which defined the treatment of the entire set of monuments. Current conditions unambiguously point out that the formulation of universal normative recommendations, regarding the entire resource, shall not be possible. Also in the heritage protection there is not one reality that could be described by the conservation theory. Reality is fragmented and thus the fragmentation of conservation theory is unavoidable and justified.

The common and very meaningful problem for the entire heritage protection is the analysis of values. Speaking more precisely, the key task of the contemporary conservation theory is the elaboration of methodology which shall enable the assessment of the value of monuments, while taking into consideration all the essential factors (type of a monument, circumstances of its evaluation, stakeholders etc.) Key meaning of evaluation in the contemporary monument protection results from the following reasons.

1. Evaluation is the basis of identification of monuments – features of a structure (tangible and intangible) which are considered as its values are the basis for bestowing the status of a monument. In the past the process was less complex than currently – the value was, for instance, a defined age of a structure, its style or author. Currently the *spectrum* of values of a monument is much broader and at the same

gdy nastąpiło odejście od zawsze utopijnej koncepcji równocенności wszystkich zabytków. Rosnąca wielkość zasobu zabytków oraz ich ogromne zróżnicowanie wymusza również zróżnicowanie form ich ochrony. Kategoryzacja zabytków staje się więc powszechną praktyką w wielu krajach, a ocena wartości zabytków powinna być jej podstawą.

3. Określanie wartości jest podstawą uzasadniania ochrony zabytków. Ochrona zabytków jest możliwa tylko wtedy, gdy jest akceptowana przez społeczeństwo i władze. A to oznacza, że zabytkowe wartości muszą być na tyle znaczące, by wygrywać w ciągłym sporze różnych hierarchii wartości, który odbywa się we współczesnych społeczeństwach. Tak więc wartości zabytku muszą być ujawnione i odpowiednio zaprezentowane.
4. Wartościowanie powinno być podstawą określania zasad i form ochrony na poziomie poszczególnych obiektów. Materialna forma zabytku jest obecnie często przekształcana, a więc konieczna jest analiza, która powiąże jego wartości z ich materialnymi nośnikami. Ujawnienie tych relacji winno być podstawą określania zakresu dopuszczalnych przekształceń zabytku oraz przewidywania ich konsekwencji. Tak więc analiza wartości zabytku jest również podstawą wyboru form interwencji konserwatorskiej, a potem monitoringu jego stanu i zagrożeń.

Wyszczególnione elementy pokazują jednoznacznie, że wartościowanie jest niezbędne w każdej fazie postępowania z zabytkiem – jest bodaj najważniejszym procesem w postępowaniu z zabytkami. To oznacza, że skuteczna ochrona zabytków w XXI wieku (i dokonująca się zmiana paradygmatu tej dyscypliny) nie jest możliwa bez odpowiedniej metodologii/systemu wartościowania. Dlatego też opracowanie metodologii/systemu wartościowania dziedzictwa powinno być pierwszoplanowym zadaniem dla teorii konserwatorskiej.

3. ZAŁOŻENIA SYSTEMU WARTOŚCIOWANIA ZABYTEKÓW

Analiza zabytku, obejmująca również ocenę jego wartości, była w założeniu zawsze podstawą decyzji i działań konserwatorskich. W praktyce jednak w analizie zabytków dominowały opisy historyczne oraz różnego rodzaju inwentaryzacje materialnych elementów obiektu. Dla działań tych stworzono standardy i procedury. Nie opracowano natomiast powszechnie przyjętych metodologii, które objęły by szeroki zakres wartości materialnych i niematerialnych zabytków. Wartościowanie zasobu zabytków, ze względu na ich ogromną różnorodność oraz zróżnicowanie warunków, okazało się bardzo trudnym zadaniem.

W tej sytuacji opracowanie metodologii wartościowania zabytków trzeba rozpocząć od przyjęcia założeń, które wynikają z obecnych uwarunkowań, i które jednocześnie stworzą pewne ograniczające ramy. Założenia opisujące uwarunkowania i potrzeby systemu wartościowania mogą być następujące.

time less universal which results from their more subjective character. That is why the methodologies of definition of values must be more complicated and yet they are more needed.

2. The definition of value is the basis for the differentiation of monuments. This aspect is particularly important now when there was a departure of the always utopian concept of equal value of all the monuments. The growing vastness of the resource of monuments and their great differentiation force also the differentiation of forms of their protection. Categorisation of monuments thus becomes a common practice in many countries and the assessment of value of monuments should be its basis.
3. Definition of a monument's value is the basis of justification of monument protection. Monument protection is only possible when it is accepted by the society and authorities. It means that the values of monuments must be meaningful enough to win in the constant dispute between the different hierarchies of values which takes place in contemporary societies. Thus the values of a monument must be disclosed and adequately presented. Definition of value is the basis of justification of monument protection.
4. Evaluation should be the foundation of defining of principles and forms of protection at the level of given structures. The material form of a monument is often transformed today and thus the analysis which shall link its values with their material vessels is necessary. Demonstration of these relations should be the basis of the definition of the scope of tolerable transformations of a monument and of foreseeing of its consequences. And so the analysis of value of a monument is also the basis of the choice of forms of conservation and later of monitoring of its state and threats.

The discerned elements demonstrate clearly that evaluation is necessary in every phase of dealing with a monument – it is most likely the most important process in their treatment. It means that the effective monument protection in the 21st century (and the ongoing change of the paradigm of that discipline) is not possible without an adequate methodology/system of evaluation. That is why the elaboration of methodology/system of evaluation should be the first-rate task for the conservation theory.

3. THESES OF THE SYSTEM OF EVALUATION OF MONUMENTS

Analysis of a monument, encompassing also the assessment of its value, has always been postulated as the basis of decisions and actions in conservation. However, in practice historic descriptions and various inventories and surveys of tangible elements of a structure have been dominating in the analysis of monuments. Standards and procedures were created for such actions. Nevertheless there were no universally received methodologies which would encompass a broad

3.1. Odrębność zbioru dziedzictwa i zbioru zabytków

Należy odróżnić zbiór dziedzictwa (dawniej zbiór dóbr kultury) od zbioru zabytków. Odróżnienie to jest konieczne dla skutecznego funkcjonowania systemu ochrony zabytków (z punktu widzenia prawnego, formalnego, teoretycznego, finansowego).

Status elementów uznanych za dziedzictwo nie musi być sformalizowany (nie musi być poparty ujęciem w sformalizowanym zbiorze – np. rejestr zabytków, ewidencja, spis dóbr architektury XX wieku). Status elementów uznanych za zabytki powinien być formalnie potwierdzony – np. rejestr czy ewidencja zabytków.

Zbiór dziedzictwa jest bardzo duży, obejmuje wszystkie elementy przeszłości, które są nośnikami bardzo różnorodnych wartości, znaczeń, cech, informacji. Elementy zbioru dziedzictwa mają charakter podmiotowy – nie muszą podlegać formalnej ocenie, nie muszą podlegać formalnej ochronie. Ochrona tych elementów może mieć bardzo zróżnicowane formy, może być prowadzona w ramach różnych systemów (nawet tworzonych przez indywidualne osoby).

Zbiór zabytków jest najcenniejszą częścią zbioru dziedzictwa. Zabytki reprezentują znaczenia, wartości, cechy, informacje, których zachowanie uznano za ważne z punktu widzenia interesu społecznego. Dlatego zabytki powinny podlegać formalnej, obligatoryjnej ocenie. Ocena powinna wykazać, że mają one znaczenie w skali dorobku przeszłości, a ocena ta powinna być aktualna z perspektywy przyszłych pokoleń.

Dlatego ochrona zabytków jest formalna i obligatoryjna. Powinna być realizowana w ramach zorganizowanego państwowego systemu – zakłada ograniczenia i możliwość wsparcia publicznego (państwa, samorządu).

3.2. Zasadność/możliwość względnej oceny wartości zabytku (w ramach określonego zbioru i kryteriów)

Na podstawie analizy zbioru dziedzictwa możliwe jest określenie zbioru zabytków (dla objęcia ochroną w ramach formalnego systemu ochrony). Analiza i ocena zbioru dziedzictwa w celu określenia zbioru zabytków musi mieć charakter porównawczy (niezależnie od istnienia wartości autotelicznych). **Wartościowanie jest dokonywane tylko w ramach zbioru zabytków** – założenia dotyczące wartościowania dotyczą tylko tego zbioru. Porównawcza analiza i ocena zbioru dziedzictwa/zabytków wymaga określenia dwóch elementów: **skali oceny oraz kryteriów oceny.**

Skale oceny mogą mieć różny charakter – np. skale terytorialne, czasowe, typologiczne. Kryteria oceny mogą obejmować różne cechy – np. wiek, autor, styl, oryginalność, wielkość, materiał. Kryteriami oceny mogą być też cechy niematerialne – np. związek z wydarzeniami, postaciami, oddziaływanie, unikatowość.

range of tangible and intangible values of monuments. Evaluation of the resource of monuments proved to be a very difficult task due to their great heterogeneity and differentiation of conditions.

In this situation the elaboration of methodology of evaluation of monuments should start from the acceptance of theses which result from current conditions and which at the same time create certain limiting framework. The theses describing the conditions and needs of the system of evaluation could be [presented] as follows:

3.1. Distinctiveness of the set of heritage and the set of monuments.

One should discern and separate a set of heritage (formerly a set of cultural goods) from a set of monuments. Such a differentiation is necessary for the effective functioning of the monument protection system (from the legal, formal, theoretic and financial point of view).

Status of elements considered as heritage does not have to be formalised (it does not have to be supported by enlisting in some formalised set – e.g. the register of monuments, evidence, list of architectural goods of the 20th century). Status of elements considered as heritage should be formally confirmed – e.g. [in the] register or evidence of monuments.

Set of heritage is very large and encompasses all the elements of the past which are vessels of variegated values, meanings, features, information. Elements of the set of heritage have a subjective character – they do not have to be subordinated to formal assessment, they do not have to be subject to formal protection. Protection of these elements may have very differentiated forms and may be conducted within the framework of different systems (even ones created by individual persons).

Set of monuments is the most important part of the set of heritage. Monuments represent meanings, values, features, information whose preservation was considered important from the point of view of society's interests. That is why monuments should be subject to formal, obligatory assessment. The assessment should demonstrate that they have meaning in the scale of the accomplishments of the past and this assessment should also be current from the perspective of the future generations.

That is why monument protection is formal and obligatory. It should be organised within the framework of a state system – it takes into consideration both limitations and the possibility of public support (of state and self-governments).

3.2. Justification/possibility of relative assessment of value of a monument (within the defined set and criteria)

Definition of the set of monuments is possible on the basis of analysis of the set of heritage (for its

Porównanie zabytków w oparciu o więcej niż jedno kryterium wymaga określenia ich hierarchii – określenia sposobu/skali ich wzajemnego porównania (określenia hierarchii pomiędzy różnymi uznanymi wartościami).

Określanie hierarchii wartości ma z zasady charakter arbitralny – nie może być ustalone w procesie analizy zabytków (wynika z uwzględnienia uwarunkowań zewnętrznych).

Analiza i ocena wartości pojedynczego zabytku ma charakter względny (porównawczy), dotyczy tylko określonych cech (kryteria), obowiązuje tylko w ramach przyjętego zbioru (skali). W świetle tych ograniczeń ma charakter obiektywizujący.

Analiza i ocena zabytku/zbioru powinna być dokonana w ramach procedur (konieczne jest ich opracowanie) – jest to warunkiem obiektywizacji ocen.

Wartościowanie zabytku – w ramach określonego zbioru zabytków – polega na stworzeniu procedury, w ramach której przyjmuje się określoną skalę i kryterium/kryteria.

3.3. Możliwość dokonania oceny materialnej „jakości” zabytku

Zabytek – jako obiekt – jest materialnym „nośnikiem” bardzo wielu wartości, cech, znaczeń, informacji. Część z nich jest istotna dla przyznania i utrzymania statusu zabytku – powinna więc decydować o formie ochrony zabytku.

Dla określonych dla zabytku wartości (wyróżnionych jako istotne w procesie porównawczego wartościowania) można wskazać tzw. atrybuty wartości. Atrybuty wartości to elementy i cechy obiektu, które stanowią „upostaciowienie” tych wartości. Poszczególnym atrybutom wartości można przypisać ich materialne nośniki. Atrybuty wartości mają charakter materialny i niematerialny, nośniki mają charakter materialny (uwaga: trzeba precyzyjnie odróżnić atrybuty i nośniki).

Możliwa jest obiektywna ocena w jakim zakresie zabytek/obiekt, ze względu na obecny materialny stan (stan techniczny i przekształcenia) reprezentuje wartości, ze względu na które został uznany za zabytek.

Analiza ta polega na zbadaniu czy atrybuty wartości (ze względu na które przyznano obiektowi status zabytku), spełniają warunek autentyczności i integralności.

Autentyczność jest prawdziwość (w szerokim rozumieniu *Dokumentu z Nara*) danego atrybutu (elementu lub cechy) wartości zabytku.

Integralność jest to kompletność (w rozumieniu *Wytucznych Operacyjnych*) danego atrybutu (elementu lub cechy) wartości zabytku.

Atrybut wartości może być tożsamy z materialnym nośnikiem, ale nie jest tak zawsze.

3.4. Zakres wartościowania zabytków

Każdy proces wartościowania polega na zastosowaniu kryteriów – chociaż często nie są one rezultatem świadomej analizy i wyboru.

protection within the formal system). Analysis and assessment of the set of heritage aiming at defining the set of monuments must have a comparative character (regardless of the existence of values in themselves).

Evaluation is effected only within the set of monuments – theses regarding evaluation pertain only to this set. Comparative analysis and assessment of the set of heritage/monuments requires the definition of **two elements: scale of assessment and of its criteria.**

Scales of assessment may have various character – e.g. [there may be] territorial, temporal, typological scales. Criteria of assessment may encompass various features – e.g. age, author, style, originality, size, material. Intangible features may also be criteria of assessment – e.g. relation to events, personages, influence, uniqueness.

Comparison of monuments based on more than one criterion requires the definition of their hierarchy – definition of a mode/scale of their mutual comparison (defining hierarchy between various received values). Definition of hierarchy of values has an arbitrary character as a matter of principle – it cannot be set in the process of analysis of monuments.

Analysis and assessment of value of a single monument have a relative character, pertain only to defined characteristics (criteria), are valid only within the framework of an accepted set (scale). In the light of these limitations they have an objectivising character.

Analysis and assessment of a monument / set should be executed within the framework of procedures (which need to be elaborated).

Evaluation of a monument – within the framework of a defined set of monuments – is based on creation of a procedure within which a defined scale and criterion/criteria are accepted.

3.3. Possibility of assessment of material ‘quality’ of a monument

Monument – as a structure – is a tangible ‘vessel’ or ‘bearer’ of very many values, features, meanings and information. A part of them is essential for the status of a monument and so it should decide about the form of protection of a monument.

One may point out [that there are] the so called attributes of value for the values which are defined for a given monument (discerned as essential during the process of comparative evaluation). Attributes of value are elements and features of a structure which ‘personalise’ the values in question. Tangible vessels (bearers) may be subordinated to their respective attributes of value. Attributes of value have tangible and intangible character, vessels have tangible character (attention: one should precisely discern attributes and vessels).

Objective assessment of the scope in which a monument/structure, due to its current material state (technical state and transformations) represents values owing to which it was considered a monument is possible.

Potencjalne możliwości wyboru kryteriów są bardzo duże – ich wybór jest indywidualny, wynika z kontekstu lokalnych okoliczności.

Kryteria reprezentują bardzo różne sfery – chociaż najczęściej mają charakter ekonomiczny, funkcjonalny, estetyczny, użytkowy, techniczny, artystyczny, polityczny, symboliczny, historyczny, itd.

Wybór kryteriów wartościowania jest dokonywany przez interesariuszy – różni interesariusze mogą wybierać odmienne kryteria oceniając ten sam obiekt.

Wartościowanie zabytków w ramach systemu konserwatorskiego powinno być ograniczone do wybranych kryteriów. Kryteria te powinny być istotne z konserwatorskiego punktu widzenia i możliwe do oceny w ramach tego systemu (oceny dokonują specjaliści mający kompetencje dla tego systemu).

Ocena wartości zabytku dokonywana przez konserwatora powinna obejmować kryteria decydujące o nadaniu tego statusu obiektowi – **tylko te kryteria mogą być obiektywizowane w procesie konserwatorskiego wartościowania** (ze względu na kompetencje zabytkoznawcy).

W odniesieniu do kryteriów/wartości charakterystycznych dla obiektu jako zabytku proces oceny może być zobiektywizowany – można wprowadzić pojęcie *zobiektywizowanie wartości zabytku*.

Zabytki są wartościowane również w ramach wielu niekonserwatorskich systemów wartościowania. Oznacza to, że wartościowanie jest dokonywane również przez innych interesariuszy (nie konserwatorów), a oceny są dokonywane również w świetle kryteriów „nie-zabytkowych”.

W praktyce konserwatorzy muszą konkurować zarówno **o pozycję w hierarchii interesariuszy, jak i o pozycję dla kryteriów konserwatorskich** w hierarchii innych kryteriów.

System ochrony zabytków jest konieczny, gdyż służy zapewnieniu pozycji konserwatorów i ich kryteriów w istniejących hierarchiach – **taka jest rola i sens istnienia systemu ochrony zabytków. Uznanie wysokiej pozycji wartości zabytkowych wymaga spełnienia obydwu warunków** – jest to w praktyce warunkiem skutecznej ochrony zabytków.

3.5. Zastosowanie (procedur) wartościowania zabytków

Ocena wartości powinna być elementem procesu nadawania obiektowi statusu zabytku – powinna być wprowadzona do procedur i dokumentacji związanej z nadawaniem statusu zabytku i prowadzenia prac konserwatorskich.

Nadawanie obiektowi statusu zabytku powinno mieć charakter procedury, która powinna obejmować również określenie skali i kryteriów wartościowania oraz atrybutów wartości. Określenie tych elementów powinno być dokumentowane.

Ocena wartości zabytku (porównawcza, określająca atrybuty wartości) i ocena jakości zabytku (autentyzm

Analysis is based on the research whether attributes of value (because of whom the status of a monument was bestowed on a structure) fulfil the condition of authenticity and integrity.

Authenticity is the verity (in the broad understanding of the *Nara Document*) of a given attribute (element or feature) of the value of a monument.

Integrity is the completeness (in the understanding of the *Operational Guidelines*) of a given attribute (element or feature) of the value of a monument.

Attribute of value may be identical with its tangible vessel but it is not always the case.

3.4. Scope of evaluation of monuments

Every process of evaluation is based on the use of criteria – even though often they are not the result of a conscious analysis and choice.

Potential possibilities of the choice of criteria are very large – their choice is individual, it results from the context of local circumstances.

Criteria represent very different spheres – even though most often they have economic, functional, aesthetic, technical, artistic, political, symbolic, historic etc. character.

The choice of criteria of evaluation is made by stakeholders – various stakeholders may choose different criteria evaluating the same structure.

Evaluation of monuments within the system of conservation should be limited to select criteria. These criteria should be essential from the point of view of conservation and eligible for assessment within the system (assessment is made by experts who have competences in that system). Assessment of value of a monument done by a conservator should encompass criteria which decide about bestowing this status on a structure – **only these criteria may be objectivised in the process of conservators' evaluation** (due to the competences of an expert in monuments). Regarding criteria/values characteristic for a structure as a monument the process of assessment may be objectivised – one may introduce the notion of *objectivisation of value of a monument*.

Monuments are evaluated also within many [other] non-conservational systems of evaluation. It means that evaluation is also done by other stakeholders (not by the conservators) and the assessments are made also in the light of the ‘non-monuments’ criteria.

In practice conservators have to compete **both for the position in the hierarchy of stakeholders and in the hierarchy of other criteria.**

System of monument protection is necessary because it serves the provision of conservators' position and their criteria in the extant hierarchies – **such is the role and raison d'être of the monument protection system. The recognition of high position of monuments' values requires the fulfilling of both conditions** – in practice it is the condition of effective monument protection.

i integralność atrybutów wartości) jest konieczna jako obiektywizująca podstawa dla określenia zakresu i formy jego ochrony (dla konserwatorów) oraz dla uzasadniania celowości i formy jego ochrony (dla społeczeństwa).

Efekt procesu wartościowania – „zobiektywizowana wartość zabytku” – uzasadnia utrzymanie publicznego systemu ochrony (prawa, służb, finansowania, kontroli), który wiąże się z ograniczeniem prawa własności zabytku, jego użytkowania i przekształcania. Dlatego zobiektywizowana wartość zabytku powinna być przedstawiana opinii publicznej.

Przedstawione założenia systemu wartościowania zabytków są jednocześnie znaczącymi założeniami teorii konserwatorskiej. Ich ewentualne przyjęcie zdeterminuje kierunek jej rozwoju, dlatego powinno być poprzedzone środowiskową dyskusją i dokonać się w możliwie sformalizowany sposób.

3.5. Application of (procedures of) evaluation of monuments

Assessment of value should be an element of the process of bestowing the status of monument on a structure – it should be introduced into the procedures and documentation linked to the bestowing status of a monument and leading of conservation works.

Bestowing status of a monument on a structure should have the character of a procedure which should also encompass the defining of scale and criteria of evaluation and attributes of value. Defining of these elements should be documented.

The assessment of value of a monument (comparative, defining the attributes of value) and the assessment of quality of a monument (authenticity and integrity of attributes of value) is necessary as the objectivising basis for the definition of scope and form of its protection as well as for the justification of the aim and form of its protection (for the society).

The result of the process of evaluation – ‘the objectivised value of a monument’ justifies the maintaining of the public system of protection (law, services, financing, control) – which is linked to the limitations of the rights of ownership of a monument, its use and transformation. That is why the objectivised value of a monument should be presented to the public opinion.

The presented theses of the system of evaluation of monuments are at the same time meaningful theses of the conservation theory. Their possible acceptance shall determine the direction of its development and that is why it should be preceded by the discussion in the professional circles and be executed possibly in the most formal way.

Translated by Iweta Kulczycka

Streszczenie

Autor podejmuje trudny i obarczony nieporozumieniami problem budowy nowego systemu wartościowania zabytków uwzględniający: odrębność zbioru dziedzictwa i zbioru zabytków, zasadność/możliwość względnej oceny wartości zabytku (w ramach określonego zbioru i kryteriów), możliwość dokonania oceny materialnej „jakości” zabytku, zakres wartościowania zabytków i zastosowanie nowoczesnych procedur wartościowania zabytków. Autor widzi ten nowy model systemu wartościowania jako istotę w założeniach nowej teorii konserwatorskiej, mając świadomość, że tzw. „zobiektywizowana wartość zabytku”, uzasadnia utrzymanie publicznego systemu ochrony (prawa, służb, finansowania, kontroli), który wiąże się z ograniczeniem prawa własności zabytku, jego użytkowania i przekształcania.

Abstract

The author addresses the difficult and controversial issue of building a new system of heritage evaluation taking into consideration: distinctiveness of the heritage and monuments sets, justification/possibility of relative assessment of the monument value (within a defined set and criteria), a possibility to assess the material “quality” of a monument, scope of monument assessment and application of modern procedures for evaluation of monuments. The author perceives the new model of the assessment system as the essential principle of the new theory of conservation, and he is aware that the so called “objectivised monument value” justifies maintaining the public protection system (law, services, financing, control), which is connected with limiting the property rights of the monument, its use and transformation.